

פסח: האם צריך לבדוק את הבית לפסח

פתיחה

הגמרא במסכת פסחים (ד"ע"א) עוסקת בהלכות בדיקת חמץ ודנה בשאלה, האם נשים, עבדים וילדים קטנים נאמנים לבדוק חמץ. למסקנה הגמרא פוסקת, שהם נאמנים לבדוק חמץ אך ורק כאשר ביטלו את החמץ לפני כן, מה שהופך את בדיקת החמץ לבדיקה מדרבנן, אבל במידה ובדיקת החמץ היא מדאורייתא, הם אינם נאמנים¹.

הראשונים תמחו על הגמרא, שהרי ממקומות רבים בש"ס עולה, שנשים נאמנות גם בדינים שתוקפם מדאורייתא, למשל נאמנות על דיני נידה, נאמנות על כשרות הבשר וכדומה, אז מדוע לבדוק חמץ הן לא נאמנות? נאמרו ביישוב קושיה זו תירוץ רבים:

א. **הרי"ף** אכן טען, שמאחר שממקורות רבים עולה שנשים נאמנות גם על איסורי דאורייתא, הגמרא במסכת פסחים לא נפסקה להלכה, ומותר לנשים לבדוק חמץ גם אם חובת הבדיקה היא מדאורייתא. כך פסק להלכה גם **הרמב"ם** (חמץ ומצה ב, יז), ובעקבותיהם **השולחן ערוך** (או"ח תלח, ד).

ב. **התוספות** כתבו (ד"ה הימניהו), שהסיבה שנשים אינן נאמנות לבדוק חמץ היא כי הן עצלניות והבדיקה כרוכה במאמץ רב, לכן למרות שבשאר איסורי דאורייתא מאמינים להן, בבדיקת חמץ שדורשת טרחה יתירה ומאמץ רב, לא מאמינים להן. בדומה לכך פסק **המשנה ברורה** (תלח, יח) בשם **המהרי"ל**, שלכתחילה אין לתת לנשים לבדוק חמץ, ובלשונו:

"ואף דביעבד אם אמרו שבדקו אין צריך לחזור ולבדוק, מכל מקום לכתחלה אין נכון לצוות לאלו לבדוק, שהבדיקה יש בה טורח גדול ויש לחוש שמא יתעצלו."

ג. שיטה הפוכה הביא **המאירי** (ד"ה ובתלמוד). הוא טען, שנשים בודקות ביסודיות, ולכן אפשר לסמוך עליהן בבדיקת חמץ. פירוש דומה הביא **רבינו מנוח** (חמץ ומצה ב, יז) שכתב, שבגלל שהנשים נמצאות הרבה בבית, יש להן מספיק זמן לבדוק בצורה טובה.

כיצד הם מסתדרים עם דברי הגמרא, ממנה עולה שנשים לא נאמנות בבדיקת חמץ מדאורייתא? הם דוחקים בדברי הגמרא ומפרשים, שכאשר הגמרא אומרת שנשים עבדים וקטנים נאמנים רק בבדיקת חמץ שתוקפה מדרבנן, כוונתה רק לעבדים ולקטנים, אבל הנשים נאמנות גם בבדיקת חמץ מדאורייתא (ועיין עוד בערך השולחן תלח, ח).

בעקבות כך נעסוק הפעם בשאלה, האם יש חובה לבדוק חמץ. אמנם זמן בדיקת חמץ כבר עבר, אבל עיקרה של הסוגיה מתמקד בשאלה, האם כאשר רוב הסיכויים שאירוע מסוים התרחש, צריך לוודא שאכן כך התרחש, או שאפשר לסמוך על הרוב.

1. בדיקת חמץ

הגמרא במסכת פסחים (ד"ע"א) דנה בשאלה, האם כאשר אדם משכיר בית מחברו בערב פסח, מסתמא הבית בדוק מחמץ ולכן לא צריך לבדוק אותו, או שרוב הסיכויים שהבית לא בדוק, ויש חובה לבדוק את הבית.

הגמרא שואלת באיזה מצב מדובר, הרי אם בעל הבית בסביבה, ניתן לשאול אותו אם הבית בדוק מחמץ או לא. מתרצת הגמרא, שמדובר במקרה שבעל הבית לא נמצא בסביבה ולכן אי אפשר לברר, ובלשון הגמרא:

"בעו מיניה (= שאלו) מרב נחמן בר יצחק: המשכיר בית לחבירו בארבעה עשר, חזקתו בדוק או אין חזקתו בדוק? למאי נפקא מינה? לישטיליה (= שישאל את בעל הבית)! דליתיה להאי דלשיליה (= מדובר שבעל הבית לא בסביבה)."

א. עולה מדברי הגמרא, שאם בעל הבית היה בסביבה הייתה חובה לשאול אותו אם הבית בדוק מחמץ, למרות שרוב האנשים בודקים את הבתים שלהם לפני פסח. מוכח מדברי הגמרא, שכאשר יש אפשרות לברר לא סומכים על הרוב. ראייה נוספת לשיטה זו, מביא **הר"ן** (א"ע"ב בדה"ר) מפסיקת **הרי"ף** (חולין ג"ב) בהלכות שחיטה.

הגמרא בתחילת מסכת חולין (ג"ע"ב) פוסקת, שבמידה וראו אדם ששחט בהמה ולא יודעים אם הוא שוחט מקצועי, אז תולים שהוא שחט כראוי והבהמה כשרה באכילה, מכיוון שרוב האנשים שניגשים לשחוט בהמה יודעים לשחוט. הרי"ף מעיר במקום, שבמידה והשוחט עדיין נמצא בסביבה, אז אי אפשר לסמוך על הרוב וצריך לבדוק שהוא אכן יודע הלכות שחיטה, ובלשון הר"ן:

"נראה מדברי הרי"ף דדוקא היכא דאזיל לעלמא ולא איפשר למבדקה (= שהוא הלך ואי אפשר לבדוק אותו), אז סמכין על רוב מצויין אצל שחיטה, אבל כל היכא דאיתיה קמן (= כל זמן שהוא נמצא בסביבה) בודקים אותו. ומצאנו כך גם בפסחים (ד"ע"א) אלמא דאי איתיה קמן לא סמכין אחזקה אלא בדקין ליה (= הרי שאם בעל הבית בסביבה, צריך לשאול אותו אם הבית בדוק)."

ב. דעה חולקת מופיעה **בריטב"א** (חולין ג"ב ד"ה ועכשיו). הוא טען, שלא בכל הפעמים כאשר אפשר לברר צריך אכן לברר, ויש מקומות שאפשר לסמוך על הרוב. מה החילוק בין המקרים? הוא טען, שיש לחלק בין סוגים שונים של רוב, יש רוב חזק ומשמעותי (למשל שמונים-תשעים אחוז) ובמקרים כאלה לא צריך לברר, ויש רוב חלש (שישים אחוז), שבו צריך לברר.

לכן למרות שבבדיקת חמץ צריך לשאול את בעל הבית אם הוא בדק את החמץ, זה רק בגלל שלא רוב גמור של האנשים בודקים חמץ. אבל במידה ושוחט שחט בהמה, אז גם אם הוא עדיין נמצא בסביבה אין צורך לבדוק אם הוא שחט כראוי, מכיוון שרוב גמור מהשוחטים שוחטים כראוי.

בדיקת טריפות

הדעה המרכזית שהתקבלה להלכה היא דעת הר"ן, שבמקום שאפשר לברר צריך לברר, ולא סומכים על הרוב (שו"ע י"ד א, א). על שיטה זו קשה מהגמרא בחולין (נ"א ע"א) ממנה עולה, שאם שוחטים בהמה לא צריך לבדוק אם היא טריפה או לא, אלא סומכים על כך שהיא כשרה (למעט הריאות). לפי שיטת הריטב"א אפשר לומר, שמדובר ברוב חזק, לכן לא צריך לברר. אבל לפי דעת הר"ן

¹ למה בנוסף לביטול חז"ל דרשו לעשות חיפוש וביעור? א. **התוספות** (פסחים ב ע"א ד"ה אור) כתבו, שחז"ל חששו שמא אדם יראה חמץ בפסח ויבוא לאוכלו. ב. **הר"ן** (א"ע"א בדה"ר) כתב, שבמידה ואדם היה רק מבטל בלב, אז באמצע החג כאשר הוא היה רואה את כל החמץ שהוא לא יכול לאכול, הוא היה חוזר בו מהביטול ועובר על איסור דאורייתא של בל יראה ובל ימצא. לכן תיקנו לשרוף אותו, כדי שלא יהיה חשש כזה.

קשה, שהרי לא סומכים על הרוב כאשר אפשר לברר! נאמרו ביישוב קושיה זו מספר תירוצים:

א. תירוצ ראשון הביאו **הבית יוסף** (או"ח תלז) ו**המגן אברהם** (ס"ק ד). הם כתבו שהחילוק תלוי בשאלה, האם הרוב הוא כנגד חזקה. כלומר, לכתחילה צריך לברר אם הבית נקי מחמץ גם אם רוב הסיכויים שבדקו אותו, מכיוון שכל השנה אכלו בבית חמץ, לכן במידה ויפסקו שהבית נקי מחמץ כי סומכים על הרוב שבדקים, זה כנגד החזקה שהבית כל השנה מלא בחמץ².

לעומת זאת איברי הבהמה הם בחזקת כשרים, והסבירות שיש לבהמה חור בריאה (דבר שפוסל אותה באכילה) או פגם באחד האיברים הוא נמוך. לכן כאשר פוסקים שהבהמה כשרה בגלל שרוב הבהמות נשחטות כראוי, זה לא כנגד חזקת הכשרות של הבהמה, ויהיה אפשר לסמוך על הרוב, ובלשון המגן אברהם:

"לא סומכים בבדיקת חמץ היכא דאיכא לברורי (=איפה שאפשר לברר), ולא דומה לבדיקה דלא בודקים אחר כל הטריפות וסומכים על החזקה, דהתם (=שם) לא היה לו מעולם חזקת טרפות, אבל הכא כל השנה היה בחזקת חמץ, ואתה בא להוציאו מחזקת חמץ לא סמיכין על כך לכתחילה."

ב. **הפרי חדש** (שם, ב) תירץ, שבכל מקום שהולכים אחרי הרוב, אם אפשר, צריך לברר גם במקרה שיש חזקת כשרות. הסיבה שבכל זאת לא צריך לברר בבהמה היא, שבדיקה כזאת דורשת טרחא רבה: לנקות את הבהמה מהדם, להפריד את האיברים, לבדוק אם הם שלמים וכו', לכן במקום כזה, פטרו מלבדוק ואפשרו לסמוך על הרוב, וכך כתב גם **הפרי מגדים** (אשל אברהם נה).

ג. תירוצ נוסף מופיע ב**ב"ח** (שם), על מנת להבין את תירוצו, נקדים את דברי הגמרא במסכת בכורות (כ"ע"א) שדנה ברוב התלוי במעשה. הגמרא כותבת, שבמידה ואדם לקח בהמה מהגוי והוא לא יודע אם היא כבר התעברה בעבר, הוא צריך לחשוש שהבהמה לא התעברה בעבר, והוולד הראשון שנולד קדוש (פטר רחם).

הגמרא מקשה, מדוע פוסקים שהבהמה קדושה מספק? הרי רוב הבהמות יולדות בשנה ראשונה, וצריך ללכת אחרי הרוב. לכן מסתמא הבהמה כבר ילדה בעבר, וממילא הולד שנולד עכשיו לא קדוש! אחד מתירוצי הגמרא הוא, שמדובר ברוב התלוי במעשה. כלומר, רוב הבהמות (שנמצאות בשבי) לא מתעברות ממילא, והן צריכות התערבות חיצונית שתעזור להן להתעבר, ובמקרים כאלה לא הולכים אחרי הרוב (ועיין תוספות שם ורמב"ן יבמות ק"ט, ואכמ"ל).

באותה דרך מחלק הב"ח, בין רוב אנשים שבדקים חמץ לרוב בהמות כשירות. כאשר אנו סומכים על רוב אנשים שבדקים חמץ או שוחטים כראוי מדובר ברוב התלוי במעשה, מכיוון שהוא תלוי במעשי בני אדם, ואילו לא האדם לא היה בודק את הבית, הוא לא היה נבדק מאיליו. לעומת זאת רוב הבהמות כשירות באופן טבעי, ועל רוב כזה אפשר לסמוך (עיין בשו"ת אמרי משה סי' יב).

2. בדיקת ציצית לפני התפילה

מחלוקת האחרונים שראינו לעיל, משפיעה על השאלה האם צריך לבדוק את הציציות לפני התפילה.

א. **הרא"ש** (כלל ב, ט) כתב, שבעיקרון לא צריך לבדוק את הציצית לפני התפילה, מכיוון שמחזיקים, שכמו שאתמול הציצית הייתה כשרה - כך היום היא כשרה. בכל זאת הוא הוסיף, שהחרד אל דבר ה' יבדוק את הציציות לפני התפילה, מחשש שמא בכל זאת נפסקה ציצית אחת, והמברך יעבור על איסור ברכה לבטלה (שהרי הציצית פסולה), וכך פסק להלכה **השולחן ערוך** (או"ח נ, ט).

ב. **הב"ח** (שם) חלק על הרא"ש וסבר, שבמקרה כזה אין חזקה שהציצית כשרה, וצריך מעיקר הדין לבדוק אותה לפני ההתעטפות. הוא נימק את הפסיקה על פי שיטתו שראינו לעיל, מכיוון שאת הציצית עשה אדם, אם כן היא כשרה בגלל רוב התלוי במעשה, ואי אפשר לסמוך על רוב התלוי במעשה, ובלשונו:

"הרא"ש כתב, דהחרד אל דבר ה' יבדוק הציצית קודם עטיפה שלא יברך ברכה לבטלה. משמע מלשון, שמעיקר הדין אין צריך לבדוק, אך נראה לעניות דעתי דאין לסמוך על החזקה בציצית, דדווקא היכא דהחזקה באה מצד טבע העולם כמו בהמה בחזקת כשרות אפשר לסמוך, אבל כאן החזקה אינה ממילא, אלא תלויה במעשה האדם שתיקן הציצית."

דברי המגן אברהם

אמנם כפי שהקשה **המגן אברהם**, דברי הב"ח לא מובנים. אם השאלה הייתה האם הציצית נעשה בכשרות, אז צודק הב"ח שאי אפשר לסמוך על כך שהיא כשרה, כי מדובר ברוב התלוי במעשה. אבל במקרה שלנו הציצית כבר נבדקה בעבר והוכחה כוודאי ככשרה, והשאלה היא האם אנו סומכים על כך שהציצית כשרה היום, בגלל שהיא הייתה כשרה אתמול.

למרות קושיית המגן אברהם על הב"ח, למעשה הוא פסק כמותו, וכתב שצריך לבדוק את הציציות. בטעם הדבר הוא נימק, שבמקום שאפשר לברר את הספק, לא סומכים על החזקה, ובלשונו: "משום דאין סומכין על החזקה במקום דיכולים לבררו כמו שכתוב ביורה דעה סימן א."

גם על דברי המגן אברהם יש לתמוה, כפי שהקשה **מחצית השקל** (שם). הרי כפי שראינו לעיל, המגן אברהם הצריך לבדוק את החמץ לפני פסח, מכיוון שחזקה שיש בבית חמץ, ופטר מלבדוק את איברי הבהמה מכיוון שהבהמה בחזקת כשרות. הציצית כמו הבהמה בחזקת כשרות, שהרי אתמול היא הייתה כשרה, אז מדוע המגן אברהם פסק שצריך לבדוק מעיקר הדין את הציצית?!

מחצית השקל תירץ, שיש לחלק בין מקרה שסומכים על רוב, למקרה שסומכים על חזקה. כאשר סומכים על רוב (רוב בודקים/רוב שוחטים), אז אם הרוב לא פועל כנגד חזקה (למשל שחזקת הבהמות להיות כשרות) לא צריך לבדוק גם אם אפשר. לעומת זאת, כאשר אנו סומכים על חזקה (חזקה שהציצית כשרה), אז גם אם אין חזקה שפועלת כנגד חזקת הכשרות, עדיין צריך לברר במידה ואפשר.

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בשולחן החג או בבקשה תעביר הלאה כדי שעוד אנשים ייקראו...

² ועל אף שרוב וחזקה - רוב עדיף (קידושין פ, נידה יח, חולין פז), עדיין לכתחילה צריך לבדוק את הבית מחמץ. בדיעבד במידה ולא יבדקו את הבית, אז הרוב יגבר על החזקה, והבית יהיה כשר לפסח (אם כי עדיין ביראים סי' שא).

³מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לחלק את הדף במקומך? מוזמן: tora2338@gmail.com